

Kazak Halkının Herodot'u: Aleksey İrakliyeviç Levşin (1797-1879)*

The Herodotus of the Kazakh People: Aleksey Irakliyevich Levshin (1797-1879)

Sümeýra TÜRK YILDIZ*

* Doktora Öğrencisi

Orcid Id: 0000-0001-7788-7066

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Sümeýra Türk Yıldız, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Bölümü, İstanbul - Türkiye.

E-posta / E-mail:

sumeyraturkyildiz@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date:

16 Mayıs 2025

Kabul Tarihi / Accepted Date:

09 Ocak 2026

Araştırma Makalesi / Research Article

Atrf / Citation:

Sümeýra Türk Yıldız, "Kazak Halkının Herodot'u: Aleksey İrakliyeviç Levşin (1797-1879)." *Türk Dünyası Araştırmaları* 138, Sayı 274 (2026): 83-100.

doi: 10.55773/tda.1699999

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

XIX. yüzyıl Rus tarihinin önemli simalarından biri olan A. İ. Levşin, Rus İmparatorluğu'nun doğu politikalarında etkin rol oynamış bir devlet adamı, tarihçi ve etnograf olarak öne çıkar. Özellikle Orenburg Sınır Komisyonu'nun kurulmasıyla birlikte imparatorluğun Kazak bozkırlarına yönelik askeri, idari ve kültürel nüfuzunu artırma çabalarının hız kazandığı bir dönemde, Levşin'in çalışmaları bu sürecin hem bilimsel hem de ideolojik altyapısını oluşturan başlıca katkılardan biri olmuştur. Kazak bozkırları hakkında dünya bilim tarihinde ilk sistematik ve kapsamlı araştırmayı kaleme alması, onu dönemin diğer Rus aydın ve bürokratları arasında ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır.

Rus Coğrafya Cemiyeti'nin kurucularından olan Levşin, aynı zamanda İçişleri Bakanlığı danışmanlığı ve gizli danışmanlık gibi yüksek bürokratik görevlerde bulunmuş; eserleri, sonraki kuşak şarkiyatçı ve seyyahlar için önemli bir başvuru kaynağı hâline gelmiştir. Bu çalışmada, A. İ. Levşin'in hayatı ve eserleri ele alınarak hem onun ilmi mirası hem de Rus İmparatorluğu'nun sömürgeci politikalarıyla bilimsel faaliyetler arasındaki ilişki incelenmektedir. Böylece literatürde yeterince incelenmemiş bir alana katkı sunulması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: A. İ. Levşin, Rus İmparatorluğu, Türkistan, Kırgız-Kazak

Abstract

A. I. Levshin, one of the key figures in 19th century Russian history, stands out as a statesman, historian, and ethnographer who played a significant role in the Eastern policies of the Russian Empire. Especially during a period

* Bu çalışma Prof. Dr. Dinçer Koç danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yürütülen "A. İ. Levşin'in Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri Adlı Eserinin Tercüme, Tahlil ve Değerlendirilmesi" başlıklı tezden türetilmiştir.

when efforts to enhance the empire's military, administrative, and cultural influence over the Kazakh steppes gained momentum with the establishment of the Orenburg Border Commission, Levshin's works became major contributions forming the scientific and ideological foundations of this process. His systematic and comprehensive research on the Kazakh steppes, the first such study in world scholarship, distinguished him among other Russian intellectuals and bureaucrats.

A founding member of the Russian Geographical Society, Levshin also held high-ranking bureaucratic positions, including advisor to the Ministry of Internal Affairs and privy councillor. His works became key references for subsequent generations of Orientalists and travelers. This study examines Levshin's life and works, exploring both his scientific legacy and the relationship between the Russian Empire's colonial policies and scientific activities, aiming to contribute to an underexplored area of the literature.

Keywords: A. I. Levshin, Russian Empire, Turkestan, Kirghiz-Kazakh

Giriş

XIX. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın bilimsel ve toplumsal düşünce hayatında önemli bir yeri olan A. İ. Levşin, 1797 yılında Rusya İmparatorluğu Tula Guberniyası'nda dvoryan bir ailede dünyaya gelmiştir. Rusya'da XIV. yüzyıldan beri bilinen bu ailenin kökeni Papa V. Urban'ın zulmünden kaçarak önce Riga'ya ardından kuzeybatı Rusya'ya giden Svabyalı Kont Suvoľ von Levenshtein'e dayanmaktadır. Aile efsanelerine göre Levenshtein, 1365 yılında on iki sadık şövalyesiyle Büyük Dük Dmitriy Donskoy'un yanına Novgorod'a gelmiş, burada birkaç gün geçirdikten sonra şehir meclisinde Novgorod Eyaleti'nin bağlılığına girme ve Rusya'da egemen olan Ortodoks mezhebine katılma arzusunu dile getirmiştir. Novgorodlu boyar kızı Mariya Vasilyevna ile evlenmesiyle birlikte kaderini Rus devletiyle sonsuza dek birleştirmiştir. Novgorod topraklarında, Svabya soylusu Levenshtein'in soyadı hızla yeni bir ifade şekli kazanarak Rusçada Levşin olarak telaffuz edilmeye başlanmıştır. Böylece Kont Suvoľ'un çocukları ve torunları için Levşin soyadı kesinleşmiş, ailenin isimleri bu soyadı altında XV. ve XVI. yüzyıllara ait Novgorod kayıtlarında ve nüfus defterlerinde anılmaya devam etmiştir.¹

Geleceğin tarihçisi A. İ. Levşin'in babası İrakliy Alekseyeviç Levşin (d. 1772), eski bir Moskova ailesine mensup olmasına rağmen orta halli, küçük toprak sahibi bir asilzadeydi. Aile geleneğine göre kaderini askerlik hizmetine bağlamıştı. 1788-1790 yıllarında İsveç ile yapılan savaş sırasında Amiral Greig ve Cruz'un emrindeki filoda teğmen olarak görev yapmış, birçok savaşa

¹ İ. V. Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud 'Opisaniye Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey' ", v knige A. İ. Levşin Opisaniye Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey, (Pod Obşey Redaktsiyey Akademika M. K. Kozıbayeva) içinde (Almatı: Sanat, 1996), 534-535; A. B. Lobanov-Rostovskiy, *Russkaya Rodoslovnaya Kniga* T. 1. (Sankt-Peterburg: 1895), 309-321; V. A. Levşin i dr., *Rodoslovnaya Kniga Blagorodnih Dvoryan Levşinuh* (Moskva: Tip., A. Reşetnikova, 1791), 2; *Obşiy Gerbovník Dvoryanskih Rodov Vserossiyskoy İmperii, Naçatıy v 1797 Godu*, Ç. III (Sankt-Peterburg: 1799), 25; V. A. Levşin, *İstoričeskoye Skazaniye o Vıyezde, Voennih Podvigah i Rodoslovii Blagorodnih Dvoryan Levşinuh* (Moskva: Universitetskoy Tipografi, 1812), 5-6.

katılmıştır. İ. A. Levşin, ticaret danışmanı V. V. Tulikov'un kızı Susanna Vasil-yevna ile evlenmiş ve bu evlilikten dört oğlu, iki kızı dünyaya gelmiştir.²

1. Voronej'den Harkov'a: Levşin'in Eğitim ve Entelektüel Çevresi

Çalışmamızın konusu olan en büyük oğlu Aleksey İrakliyeviç Levşin, A. S. Puşkin (1799-1837), A. O. Korniloviç (1800-1834) ve N. A. Polevoy (1796-1846), K. P. Brullov (1799-1852) gibi Rus kültürünün önde gelen birçok figürünün çağdaşı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukluk yılları, babası İrakliy Alekseyeviç'in 1801'den itibaren belediye başkanlığı yaptığı ve 1804'te emekli olduktan sonra yerleştiği Voronej vilayetinde geçmiştir.³

XVIII. yüzyılın sonu XIX. yüzyılın başında başkenti takip eden yeni aydınlanma fikirleri eyaletlere de yayılarak yörüngesine daha geniş bir taşra topluluğunu dâhil etmiştir. Genç A. İ. Levşin'in entelektüel gelişimi, ilk olarak Rus soylularının kültürel dünyasını etkileyen, dönemin söz konusu atmosferinden uzak kalamayan akrabalarının etkisinde şekillenmiştir. Tula vilayetinde bu akımı temsil edenlerden biri A. İ. Levşin'in akrabası olan, Rus kültürünün önde gelen isimlerinden Vasiliy Alekseyeviç Levşin'dir (1746-1826). V. A. Levşin, yeni bir düşünce tarzını aktif bir yaşam biçimiyle birleştirerek dönemin ruhunu yakalamış, Rus Aydınlanma tarihinde olağanüstü bir rol oynamıştır. Edebiyat, tiyatro ve tarım alanındaki başarıları geniş bir halk kitlesinde karşılık bulmuştur. XIX. yüzyılın başlarında Rusya'nın merkeze uzak bölgelerinde bu tarz insanların pek fazla olmadığı düşünülürse A. İ. Levşin'in dünya görüşünde ve akademik gelişiminde oynadığı rol paha biçilemez olarak kabul edilebilir. Diğer yandan mevcut şartlarda A. İ. Levşin'in ebeveynleri oğullarına iyi bir eğitim vermek için çabalamış, ilgi alanlarını ve zamanın gereksinimlerini göz önünde bulundurmaya çalışmışlardır. Bu amaç çerçevesinde Aleksey İrakliyeviç, Voronej Gimnazyumu'ndan başarıyla mezun olmuş, ardından Harkov Üniversitesi'ne girmiştir.⁴

Üniversite yıllarında popüler bir felsefe anlayışı olan Schellingcilik etkisindeki felsefeye duyduğu ilgi, Levşin'in antik ve modern tarihe, etnografyaya, klasik dönem estetiğe ve edebiyata olan merakıyla birleşmiştir. Genç Levşin'in ilgi alanlarının çok yönlü gelişiminde öğretim üyeleri arasında dönemin önde gelen bilim insanlarının ve pedagojik figürlerin bulunması önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında, felsefe doktoru ve Schelling'in öğrencisi olan Jena Üniversitesi'nden İ. B. Şad (1758-1831), Marburg Üniversitesi'nden antik dünya tarihine estetik yaklaşımları savunan klasikçi X. F. Rommel (1781-1859), Rus hukuk tarihi uzmanı İ. F. Timkovskiy (1773-1853) ve Roma hukuku uzmanı F. K. Schweikart (1780-1857) yer alıyordu. Bu bilim insanları, Harkov Üniversitesi öğrencilerinin entelektüel ufuklarının şekillen-

² Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 536; Lobanov-Rostovskiy, *Russkaya Rodoslovnaya Kniga*, 312; Levşin vd., *Rodoslovnaya Kniga*, 89-91; Levşin, *İstoričeskoye Skazaniye*, 99-100.

³ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 536; Levşin, *İstoričeskoye*, 99-100.

⁴ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 536.

mesinde ve birçok öğrencinin bilimsel araştırmalara ilgi duymasında büyük rol oynamışlardır.⁵

2. Eserleri

2. 1. İlk Bilimsel Faaliyetleri

Harkov Üniversitesi'nde bağımsız araştırma deneyimi kazanan A. İ. Levşin, 1815 yılının yazında henüz öğrenci olduğu dönemde Pereyaslav'a bir seyahat gerçekleştirmiştir.⁶ 1816 yılında, bu seyahati esnasında Ukrayna şehirleri ve köyleri arasında geziler yapmış, elde ettiği bilgilerin ve kişisel izlenimlerinin yer aldığı "Küçük Rusya'dan Mektuplar" adlı ilk bilimsel çalışmasını yayımlamıştır.⁷ Eser, Poltava, Pereyaslav, Borispol, Kiev, Çernihiv, Novgorod-Siverskiy, Gluhov gibi şehirlerin ayrıntılı tasvirinin yapıldığı 50 mektuptan oluşmaktadır. Söz konusu mektuplarda Ukrayna halkının günlük yaşamı, kültürü, etnografik özellikleri hakkında kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Kitap aynı zamanda, Ukraynalıların geçmişine ve yakın tarihine dair mukayeseli bir yaklaşım sunmakta olup, insanın doğası ve genel ahlaki değerlerin halkların geleneklerinde, hukuk sisteminde, sanatında nasıl tezahür ettiğine dair felsefi düşünceler içermektedir.

Eser, önce Ukrayna Gazetesi'nde yayımlanmış daha sonra ise Harkov Üniversitesi Matbaası'nda ayrı bir kitap olarak basılmıştır. Döneminin önemli eserlerinden biri olarak kabul gören bu çalışma, N. M. Karamzin'in "Bir Rus Gezginin Mektupları" adlı eserinin sentimentalist⁸ geleneğine uygun olarak yazıldığı düşünülmektedir.⁹

Ertesi yıl Levşin, "Bilim ve Sanat Alanında Yunanlılar ve Romalılar" başlıklı makalesiyle edebî başarısını pekiştirmiş, bu makale Ukrainskiy Vestnik adlı dergide yayımlanmıştır. Eserde Yunan ve Roma kültürlerinin bilim, sanat ve felsefe alanlarındaki katkıları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁰

2. 2. Orenburg Misyonu

1816 yılında A. İ. Levşin, Harkov Üniversitesi'ndeki eğitimini Beşerî Bilimler Fakültesi'nde yüksek lisans derecesiyle başarılı bir şekilde tamamlamıştır. Bu başarı ona ülkenin en prestijli devlet kurumlarında çalışma imkânı sunmuştur. Akademik unvanı ve kişisel bağlantıları sayesinde, A. İ. Levşin 1818 baharında Dışişleri Kurulu'na katılmıştır. Dışişleri Kurulu'nun yeniden yapı-

⁵ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 538.

⁶ G. Buzyan i O. Yurçenko, "Pereyaslav Svitli İnteresiv Mandrivnikov ta Vçenih XIX, St.", *Naukovi Zapiski NIEZ "Pereyaslav"* 17, v. 15 (2019): 20.

⁷ A. İ. Levşin, *Pisma iz Malorossii, (Harkov: Universitetskoy Tipografii, 1816); L. A. Şeyman, "Levşin, Aleksey İrakliyeviç", Kratkaya Literaturnaya Entsiklopediya, T. IV, (Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, 1967), 89.*

⁸ Ahlaki yaşamın ölçütü olarak duyguyu önceleyen öğretilerin genel adıdır.

⁹ D. İ. Bagaley, N. F. Sumtsov, V. P. Buzeskul, *Kratkiy Oçerk İstorii Harkovskogo Universiteta za Perviy Sto Let Yego Suşestvovaniya (1805-1905)* (Harkov: 1906), 94.

¹⁰ A. İ. Levşin, "Greki i Rimlyane na Poprişe Nauk i İskusstv", *Ukrainskiy Vestnik* 8, no. 7 (1817): 139-151.

landırılması ve Asya Dairesi’nin kurulmasından sonra genç bürokrat, Asya Dairesi’nin kadrosuna alınmış, Türkistan politikasıyla ilgili önemli görevleri yerine getiren V. F. Timkovskiy’in yardımcısı olarak görevlendirilmiştir. Bu görev, A. İ. Levşin’in Türkistan halklarının tarihiyle, özellikle de Kazak bozkırlarıyla tanışma sürecinin başlangıcı olmuştur.¹¹

Temmuz 1820’de, V. F. Timkovskiy, A. İ. Levşin, P. D. Çerkasskiy ve P. A. Korsakov’dan oluşan küçük bir diplomatik heyet, imparatorun resmi talimatlarını yerine getirmek üzere Orenburg Sınır Komisyonu’na gönderilmiştir.¹² Misyonun görevleri, Rusya İmparatorluğu Dışişleri Kurulu tarafından belirlenen özel bir talimatta ayrıntılı olarak tanımlanmış, bu talimatlarda Timkovskiy ve ekibinin “yerel hukuk sisteminin iyileştirilmesi, Orenburg hattı boyunca Doğu ülkeleri ile dış ticaretin geliştirilmesi için elverişli koşulların oluşturulması, Kazaklar ve komşu devletlerle siyasi ilişkilerin iyileştirilmesi” konularında özel dikkat ve ihtimam göstermeleri gerektiği belirtilmiştir. Orenburg Sınır Komisyonu’nun yönetimi Timkovskiy’e verilmiş, A. İ. Levşin ve meslektaş P. D. Çerkasskiy ise, Timkovskiy’e resmi yazışmalarda yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir.¹³

Orenburg’da yeni görevine başlayan A. İ. Levşin, burada bilimsel çalışmaları için arzu ettiği ortamı bulamamıştır. Zira heyetin Orenburg bölgesindeki yetkililerle ilk karşılaşmaları, pek iç açıcı olmamıştır. Hükümet yetkilileri, Orenburg’da görev yapan idarecilerin keyfi hareketleri, beceriksizlikleri ve görevlerini kötüye kullanma gibi durumlarıyla karşılaşmışlar ayrıca Orenburg bölgesindeki gergin askeri ve siyasi ortamda hareket etmek zorunda kalmaları nedeniyle söz konusu durum daha da zorlaşmıştır. Bu dönemde Kazak bozkırlarının kuzeybatı bölgelerini etkisi altına alan derin ekonomik kriz, iki Kazak soylu grubunun hanlık tahtı için verdiği şiddetli mücadeleyle daha da karmaşık hale gelmiştir.¹⁴ Bu gruplardan birinin başında Kazaklar arasında zayıf ve etkisiz bir yönetici olarak kabul edilen Ayçuvak Han’ın (1797-1805) oğlu Şirgazi Han (1812-1824) bulunmaktaydı. Onun egemenliği yalnızca sınır bölgelerinde yaşayan bazı aşiretler tarafından kabul ediliyordu. Diğer grup ise, Batı Kazakistan’da etkili bir han neslini temsil eden Arıngazi (1816-1821) tarafından yönetiliyordu. Arıngazi Han’ın bağımsız karakteri ve zekâsı, Kazak

¹¹ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 541.

¹² A. İ. Levşin, *Na Pamyat Yubileya A. İ. Levşina* (Sankt-Peterburg: Tip. Tovarişestva “Obşestvennaya Polza”, 1868), 29.

¹³ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 549; G. B. İzbasarova, “İstoriografiya Problemi İnkorporatsii Mladşego Juza Kazakov v Sostav Rossiyskoy İmperii (Dorevolutsionniy Period)”, *Samarskiy Nauchny Vestnik*, No: 4 (2016): 122-123.

¹⁴ Metinde bahsi geçen mücadele Küçük Cüz topraklarında yaşanmaktadır. Kazakların cüzler halinde teşkilatlanarak yerleştikleri topraklar şu şekildedir: XVII. yüzyılda Kazak Hanlığı birbirinden bağımsız Ulu Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olmak üzere üç cüze bölünmüştür. Söz konusu cüzlerden her biri kendi hanlarını seçerek, birbirinden bağımsız idari yapılar şeklinde varlık göstermişlerdir. Ulu Cüz halkı Balkaş Gölü ve Seyhun’dan İli Nehri’ne kadar olan topraklara yerleşti. Orta Cüz halkı Seyhun’nun kuzeyi ve Alatav dağlarından İrtiş Nehri’ne kadar uzanan topraklara sahip oldu. Küçük Cüz ise Hazar Denizi civarına yerleşti. Bkz. O. Doğan, “Abılay Han’ın Kazak Halkının Bağımsızlığı İçin Çin ve Çarlık Rusya Arasında Yürüttüğü Diplomatik İlişkiler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 97, no. 192, (2011): 66-67.

Hanlığının güçlü bir yapıya kavuşturulması konusundaki ısrarı ile birleşince, üst yönetimde ciddi endişelere yol açmıştı. Ayrıca, Arıngazi kendi kabilesi arasında büyük bir prestije sahipti ve bu durum Orenburg yönetiminin, söz konusu siyasi meselelere karşı kayıtsız kalamayarak bir an önce müdahale etmesini zorunlu hale getirmişti.¹⁵

Rus hükümeti, hanlık tahtına kimin geçeceğine dair kesin bir karara varamadığı için V. F. Timkovskiy bu meseleyi açıklığa kavuşturarak, Rusya'nın, Kazakistan'ın batı bölgesinde istikrarlı bir siyasi rota oluşturmaya katkıda bulunmakla yükümlüydü. Meselenin hassasiyetini göz önünde bulunduran V. F. Timkovskiy, iki rakip han ile kişisel temastan kaçınarak, müzakerelere, gözlem yeteneğine ve özellikle diplomatik inceliğine güvendiği A. İ. Levşin'i göndermiştir. Söz konusu süreçle ilgili Timkovskiy, Eylül 1820'de Petersburg'a, K. K. Rodofinikin'e yazdığı mektupta şunları belirtmiştir:

“Beni kaç kez davet etmesine rağmen hanı görmedim. Bir tarafı (yani Arıngazi'yi) kızdırmak, diğer taraftan (yani Şirgazi'den) da binlerce şikâyet dinlemek istemediğimden, bu teklifleri her defasında çeşitli bahanelerle reddettim. Ancak geçen hafta Levşin ve Korsakov'u kendisine gönderdim. Onlar, hanın ilgi ve alakasından övgüyle bahsettiler, (ayrıca) çadırında her zaman dolu tabancalar bulundurduğunu ve geceleri oğullarının devriye gezdiğini fark etmişler.”¹⁶

Ekim 1820'de, bu ziyaretinden edindiği izlenimlerden yola çıkarak A. İ. Levşin, Kazaklar üzerine ilk etnografik makalesini hazırlamıştır. Bu makale Vestnik Evropy dergisinde “Küçük Kırgız-Kaysak Orda Hanı ile Görüşme” başlığıyla yayımlanmıştır. Bu eser, Kazak halkının sosyal yapısını, yönetim biçimini ve geleneksel yaşam tarzını ele almaktadır. Eserde özellikle Kazak hanlarının rolleri ve yerli halkla olan ilişkileri üzerinde durulmuştur. Makale, Kazakların yaşam alanı olan yurt hakkında ayrıntılı tasvirlerle yer vermektedir. Levşin, yurtların iç düzenini, kullanılan eşyaların biçim ve işlevlerini tasvir ederken, her bir ögenin anlamına da dikkat çekmiştir. Kazakların günlük yaşamlarını, göçebe hayatın pratiklerini yansıtan bu açıklamalar, dönemin okuruna söz konusu kültürü daha yakından tanıma fırsatı sunmuştur.¹⁷ Ayrıca eser, Rus İmparatorluğu'nun Türkistan'a yönelik politikalarının anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Ruslar için, Türkistan'da topraklarını genişletmeye çalışırken, söz konusu halkların yaşam tarzlarını ve kültürlerini anlamak büyük bir stratejik önem taşımaktaydı. Bu anlamda Levşin'in bu ve sonraki çalışmaları hem Rusya'daki bilim dünyasına hem de devletin Türkistan'daki yönetim organlarına, Kazak halkının etnografik ve kültürel yapısı hakkında değerli katkılar sunmuştur.

Söz konusu misyondan hareketle A. İ. Levşin, Kazak boylarını Rusya'ya gönüllü olarak katılmaları için hazırlamakla görevlendirilmiş, bu durum A.

¹⁵ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 550-551.

¹⁶ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 551.

¹⁷ A. İ. Levşin, “Svidaniye s Hanom Menşoy Kirgiz-Kaysakskoy Ordı”, *Vestnik Yevropy* 114, no. 21 (1820): 129-139.

İ. Levşin'in Kazak köylerinde sıkça bulunmasını, dolayısıyla Şirgazi Han, sultanlar ve önde gelen boy beyleri ile iletişim kurmasını gerektirmiştir. Bu sebeple Kazak yurtlarında hayli zaman geçiren Levşin, Kazakların yaşam tarzı, kültürleri ve günlük ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu vesileyle resmî görevini başarılı bir şekilde bilimsel araştırmalarla birleştiren A. İ. Levşin, Kazak köylerine yaptığı geziler sırasında gözlemlerini, yerli halktan derlediği bilgileri ve folklorik öğeleri notlandırarak etnografik eskizler hazırlamıştır. Gördüğü her şeyi günlüklerine kaydetmiş ve bu notlar daha sonra arşiv belgelerinden ve bilimsel literatürden alıntılarla zenginleştirilmiştir. Zorlu ve uzun süren seyahatlerden sonra A. İ. Levşin, Orenburg'a döndüğünde topladığı materyalleri düzenleyerek baskıya hazırlamaya başlamıştır.¹⁸

2.3. Kazaklar Hakkındaki Çalışmaları

A. İ. Levşin Orenburg arşivinde birçok değerli belgeye ulaşmıştır. Bunlar arasında Kazak bozkırlarına gönderilen Rus elçilerinin kayıtları, Kazak hanlarının, sultanlarının ve boy beylerinin yerel yöneticilerle yaptıkları yazışmalar, Rus diplomatların, maden mühendislerinin, tüccarların Kazakistan topraklarındaki seyahat güzergâhları ve günlüklerin yanı sıra Türkistan ile Rusya arasındaki ticarete dair istatistik raporları gibi malzemelerin kapsamlı bir şekilde incelenmesi Levşin'in arşiv belgelerinin ayrıntılı bir envanterini çıkarmasını ve belgelerin korunma koşullarını iyileştirmek için gerekli önlemleri almasını sağlamıştır. Diğer yandan tarihi kaynaklarla çalışmak A. İ. Levşin'i çok etkilemiş, Kazak halkının en eski zamanlarından günümüze kadar ayrıntılı bir tarihini yazma isteği uyandırmıştır. Ancak söz konusu dönemde A. İ. Levşin, sağlığı bozulduğu için Orenburg'u terk etmek zorunda kalarak 26 Temmuz 1822'de görevinden ayrılmıştır. Uzun bir tedavi sürecinden sonra St. Petersburg'a dönmüş ve tekrar Asya Dairesi'nde göreve başlamıştır. Kısa bir süre sonra Novorossiysk Genel Valisi ve Besarabya Valisi olarak atanmış olan Kont M. S. Vorontsov ile tanıştırılmıştır. A. İ. Levşin, M. S. Vorontsov'un sekreterlik teklifini kabul etmiş, 31 Mayıs 1823'te Odessa'ya giderek yeni görevine başlamıştır.¹⁹

A. İ. Levşin Güney Rusya'daki görevine başlamasıyla birlikte, Orenburg materyallerini işlemeye de başlamıştır. Yukarıda ifade ettiğimiz materyallere ek olarak Orenburg'da kaldığı dönemde hükümetin talimatıyla Ural Kazaklarının²⁰ bulunduğu toprakları da araştıran Levşin, bu süreci, "Kırgızları inceleyenken aynı zamanda komşuları olan Ural Kazaklarının hayatını da incelemeye başladım ve onların tarihi bir tasvirini yaptım" sözleriyle ifade etmiştir.²¹ Söz konusu araştırmanın sonucu olarak "Ural Kazaklarına Dair Tarihi ve İsta-

¹⁸ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 552-553.

¹⁹ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 555.

²⁰ Burada "Ural Kazakları" ifadesiyle bahsi geçen topluluk, Ural Nehri kıyısında yaşayan Rus Kazak birlikleridir.

²¹ Levşin, *Na Pamyat Yubileyu*, 29.

tistikî Bir İnceleme” adlı bir çalışma hazırlamıştır. Çalışma,²² Rus bilim dünyasında Ural Kazakları üzerine yapılmış ilk özel araştırma olması nedeniyle oldukça ilgi görmüştür.²³ Eserin ilk bölümü Ural Kazakları hakkında tarihi bilgiler içermektedir. İkinci bölümünde ise söz konusu halkın yaşadığı bölgenin tasviriyle birlikte, bu bölgenin sınırları, dağ, orman ve su varlığı hakkında ayrıntılı ifadeler yer verilmiştir. Eserde ayrıca, Ural Kazaklarının fiziksel özelliklerine, gelenek ve göreneklerine, geçim yöntemlerine ve kaynaklarına, iç yönetimi ve ordusuna dikkat çekilmiştir.

1824 yılında Levşin’in “Eski Tatar Şehri Saraycık Hakkında Bilgiler” başlıklı makalesi yayımlanmıştır. Bu makale, XIII.-XVI. yüzyıllarda Nogay Hanlığı’nın eski başkenti olan Saraycık’ın kalıntılarının bir tasvirini ve yazarın Saraycık şehrinin ne zaman ve hangi koşullarda kurulduğuna dair düşüncelerini içermektedir. Çalışma, Saraycık kazılarından elde edilen bilgileri kapsamakla birlikte dönemin coğrafi, kültürel ve ekonomik yapısı üzerine de önemli bilgiler sunmaktadır. Levşin, bu şehrin zamanında Türkistan ile Avrupa ticaret yollarının arasındaki kavşak noktası olduğunu, kültürel ve ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Bu bağlamda, Saraycık sadece askeri ve siyasi açıdan değil, aynı zamanda ekonomik ve kültürel açıdan da önemli bir yerleşim yeridir. Levşin, şehrin stratejik konumunu ve bölgedeki diğer yerleşimlerle olan ilişkilerini incelemiş, bu bağlamda Saraycık’ın hem yerel hem de bölgesel politikada nasıl bir etki alanı oluşturduğunu tartışmıştır.²⁴

Söz konusu çalışmadan bir yıl sonra A. İ. Levşin’in “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri” adlı üç ciltlik eserinin III. cildinde yer alacak olan “Kırgız-Kaysakların Eğitimi Üzerine”²⁵ başlıklı makalesi, yine Severniy Arhiv dergisinde, editörün geniş bir dipnotu ile yayımlanmıştır. Bu dipnotta özellikle şu ifadeler yer almaktadır:

“...Bu makalenin, 1822 yılında Kırgız sınırında hazırlanan ‘Kazak Ordaları’nın tam ve ayrıntılı bir tasvirinden alıntı olduğunu kamuoyuna bildirmek görevimizdir. Yazar burada yaklaşık iki yıl yaşamış, gözlemler yapmış, bu halkın yaşlılarından bilgiler toplamış, Orenburg arşiv belgelerinden yararlanmış ve karşılaştırmalar yapmıştır. Bu nedenle eseri, ulusal tarih ve istatistik açısından son derece önemli bir kaynaktır. Çalışmanın yayımlanmasını sabırsızlıkla bekliyoruz.”²⁶

Şubat 1827’de Puşkin, Moskova’dan Odessa’daki arkadaşı şair V. İ. Tumanovskiy’e Moskovskiy Vestnik dergisi için materyal göndermesini rica eden bir mektup yollamıştır. Bu mektubun kenarına “Levşin’den bir şey alamaz mısınız?” notu düşülmüştür.²⁷ Bunun üzerine 2 Mart 1827’de V. İ. Tumanovs-

²² A. İ. Levşin, *İstoričeskoye i Statističeskoye Obozreniye Uralskih Kazakov*, (St. Petersburg:1823).

²³ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 556.

²⁴ A. İ. Levşin, “İzvestiya o Drevnem Tatarskom Gorode Sarayçike”, *Severnuy Arhiv* 9 (1824): 179-190; Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 556.

²⁵ A. İ. Levşin, “O Prosvetşenii Kirgiz-Kaysakov”, *Severnuy Arhiv*, no. 24 (1825): 313-332.

²⁶ L. A. Şeyman, *Puşkin i Kirgizi* (Frunze: Kirgizkoye Učebno-Pedagogičeskoye İzdatelstvo, 1963), 26.

²⁷ Şeyman, *Puşkin i Kirgizi*, 15.

kiy Puşkin’in mektubuna, Levşin’in “Kırgız-Kazak Halkının Adı ve Gerçek ya da Vahşi Kırgızlardan Farkı Üzerine” adlı çalışmasını²⁸ alarak cevap vermiştir. A. İ. Levşin’in monografisi yayımlanmadan önce, eserin bazı bölümlerinin makale olarak yayımlandığını yukarıda ifade etmiştik. Levşin’in Moskovskiy Vestnik dergisinde yayımlanan makalesi yine kitabının II. cildinde yer alacak olan aynı adlı çalışmasıdır.²⁹ Bu makalede, Avrupa bilim dünyasında ilk kez Kazak halkının gerçek adının tespiti ve bu halk için kullanılan “Kırgız” veya “Kırgız-Kaysak” etnoniminin yanlış kullanımı üzerinde durulmuştur. Diğer yandan Kazakları “gerçek Kırgızlardan” ayırmanın gerekli olduğunu vurgulayan yazar, Kırgız halkının etnografik özelliklerinin belirlenmesinde de katkıda bulunmuştur.

A. İ. Levşin’in Kazak halkı üzerine yaptığı çalışmaların verimli sonuçlar elde etmesinde, 1826-1828 yıllarında İtalya, Fransa ve Avusturya’ya yaptığı resmî seyahatlerin önemli bir rolü olmuştur. Bu seyahatler sırasında Levşin, yabancı meslektaşlarıyla kişisel bağlantılar kurmuş ve araştırmasının ana bölümlerini tanıtmıştır. Avrupa’nın önde gelen oryantalistleri A. P. Jobert ve J. H. Klaproth’un girişimiyle, Levşin’in “Kırgız-Kaysak Halkının Adı Üzerine...”, “Sırderya Nehri’nin Coğrafi ve Tarihi Tasviri” gibi makaleleri ve diğer bazı yazıları Fransız dergilerinde yayımlanmıştır. Bu yayınlar yazara Avrupa’daki oryantalistler arasında büyük bir popülerlik kazandırmıştır. Levşin’in Kazak tarihi ve etnografisi alanındaki bilimsel başarıları, 1827 yılının sonunda Paris Coğrafya Cemiyeti’ne üyeliği ile, 1828 yılında ise Paris Asya Cemiyeti’ne üyeliğiyle açıkça takdir edilmiştir.³⁰

3. “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri” Adlı Eseri ve Önemi

Odessa’ya döndükten sonra A. İ. Levşin, yazmakta olduğu monografisini 1830 yılına doğru tamamlayabilmiştir. Puşkin’in sahibi olduğu gazetenin editörleri, kitabın basımından önce, iki sayı boyunca “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Ordaları Hakkında Etnografik Bilgiler” adlı makaleye yer vermişlerdir. Çalışma, yayınevi sahibi O. M. Somov’un şu notuyla birlikte yayımlanmıştır:

“Saygıdeğer yazar Kırgız bozkırlarında uzun süre seyahat etmiş ve orada göçebe olarak hayat süren halk hakkında her türlü bilgiyi toplamıştır. Yazarın bizlere gösterdiği içten güven sayesinde eserinin bir kısmıyla tanışma fırsatı bulduk: el yazısı bir süre elimizde kaldı ve şunu açık yüreklilikle söyleyebiliriz ki, bilimsel araştırmalar açısından bu denli zengin, konusu ve yazarın bakış açısı bakımından bu kadar ilgi çekici, üstelik böylesine güzel ve etkileyici bir üslupla yazılmış kitaplara nadiren rastlıyoruz. Bu, Rus bilim insanlarının Asya hakkında Avrupa’daki ortak bilgi hazinesine sunacağı yeni ve zengin bir kat-

²⁸ Şeyman, *Puşkin i Kirgizi*, 17.

²⁹ A. İ. Levşin, “Ob İmeni Kirgiz-Kazakskogo Naroda i Otlıçii yego ot Podlinnih ili Dikih Kirgizov”, *Moskovskiy Vestnik* 4, no. 14 (1827): 432-451.

³⁰ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud,” 559-560.

*kı olacaktır. Hiç şüphesiz Levşin'in kitabı derhal yabancı dillere çevrilecek ve Avrupa'nın diğer bölgelerindeki bilim insanları onun çalışmalarına hak ettiği değeri verecektir.*³¹

İlerleyen yıllarda O. M. Somov'un öngördüğü gibi A. İ. Levşin'in çalışması Fransızcaya çevrilmiş, 1840 yılında Paris'te yayımlanmıştır.³²

Ocak 1831'in başında metin üzerindeki tüm teknik çalışmalar tamamlanarak eser baskıya hazır hale gelmiştir. Ancak bu kritik aşamada yazar ciddi finansal sorunlarla karşılaşmıştır. Yayımcıyla yapılan anlaşmaya göre, A. İ. Levşin kitabın basım masraflarını önceden ödemekle yükümlüydü ve bu masraflar 8000 ruble olarak belirlenmişti. O dönem için ciddi bir meblağ olan bu tutar yazarın olanaklarını önemli ölçüde aşmaktaydı. Söz konusu zorluklar kitabın basımını uzun süre geciktireceği endişesiyle yazar, Asya Dairesi'nden yardım talebinde bulunmuştur. A. İ. Levşin'in çalışmaları, Rus hükümetinin, Türkistan'daki göçebe halklar hakkında bilgi toplanmasına ve Rusya'nın Kazak topraklarına ilerlemesini destekleyen ülke içi ve yurtdışı propaganda faaliyetlerinin yürütülmesine hizmet etmesi dolayısıyla, bilim insanının Asya Dairesi'ne yaptığı başvuru olumlu bir karşılık bularak somut adımlar atılmıştır. Levşin'in araştırma konusuna büyük ilgi gösteren Asya Dairesi'nin müdürü K. K. Rodofnikin'in yardımıyla, Dışişleri Kurulu başkan yardımcısı K. V. Nesselrode, I. Nikolay'a özel bir dilekçe sunmuştur. 21 Mart 1831'de I. Nikolay bu talebi onaylamış, böylece A. İ. Levşin'in baskı masraflarını ödeme sorunu ortadan kalkmıştır. A. İ. Levşin'in "Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri" adlı eseri, Ekim 1832'de St. Petersburg'daki Karl Kray matbaasında yayımlanmıştır.³³

A. İ. Levşin'in monografisinin yayımlanması, ülkenin bilimsel ve kültürel yaşamında yaşanan önemli bir gelişme olarak kabul görmüş, başkentte ve diğer bölgelerdeki resmî görevlilerin, tanınmış bilim insanlarının, yazarların ve eğitimli halkın dikkatini çekmiştir. Eserin yayımlanmasının ardından ilk değerlendirme Orenburg ve Batı Sibirya dairelerinin yetkililerinden gelmiştir. Orenburg Askeri Valisi P. P. Suhtelen, 8 Aralık 1832 tarihinde Petersburg'a gönderdiği mektubunda, K. K. Rodofnikin'e okuduğu kitapla ilgili ilk izlenimlerini şu şekilde iletmiştir:

"Muhterem Beyefendi, bence Kırgızlar hakkında bakanlığa bilgi sağlama göreviniz bu kitapla birlikte beklenmedik bir şekilde yerine getirilmiş oldu. Kitap, gelecekte eklemelere ve düzeltmelere tabi olabilir ancak dilinin sadeliği, konuların tasnifi ve yazarın yoğun çabalarla topladığı (söz konusu) ülke hakkında şimdiye kadar neredeyse bilinmeyen pek çok bilginin sistematik bir düzene sokulması açısından yazarın, okur-yazar olmayan ve

³¹ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud," 560; O. M. Somov, "O Kirgiz-Kaysatskih, ili Kirgiz-Kazaçih Ordah", *Literaturnaya Gazeta*, 2, T. III. (1831): 11.

³² Y. Greçikova, "Sovremennik Puškina A. İ. Levşin i yego Kniga 'Opisaniye Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz Kaysatskih, Ord i Stepy'" *Almanah Bibliofila*, 17 (1985): 228; A. Levchin, *Description des hordes et des steppes des Kirghiz-Kazaks ou Kirghiz-Kaissaks* (Paris:1840).

³³ Yerofeyeva, "A. İ. Levşin i yego Trud", 560-562.

evsiz bir halkın ilk tarihçisi olmasının ne kadar zor olduğunu bilen herkesi tatmin etmiş durumdadır.”

Levşin’in monografisi hakkında benzer değerlendirmeler, K. K. Rodofni-kin’e yazılan mektuplarda Batı Sibiryası Genel Valisi İ. A. Velyaminov, Orenburg Sınır Komisyonu Başkanı G. F. Gens, Eğitim Bakanı Prens K. A. Liven ve diğer önemli hükümet yetkililerinden de yapılmıştır. Hepsisi, “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri”nin büyük bir bilgi değeri taşıdığını kabul etmiş, aynı zamanda araştırma konusunun yeniliğini ve eserin edebî yönlerini de takdir etmişlerdir.³⁴

Levşin’in eseri, Petersburg Bilimler Akademisi’nde de hak ettiği takdiri görerek, 1833 yılında, Demidov Ödülü’ne aday gösterilmiştir. Bu amaçla, St. Petersburg Üniversitesi’nin istatistik profesörü K. F. Herman ve bilim insanı İ. Y. Schmidt, yayımlanan eserle ilgili ayrıntılı eleştirilerini akademi yönetimine sunmuşlar ve az bilinen bir bölgenin incelenmesine yaptığı büyük katkı dolayısıyla Levşin’in eserini takdirle değerlendirmişlerdir. K. F. Herman, özellikle A. İ. Levşin’in, Avrasya bozkırlarının coğrafyası ve doğrudan Kazak halkı hakkında topladığı materyallerin yeniliği ve özgünlüğüne dikkat çekerek şunları yazmıştır: “Henüz işlenmemiş ve çok az bilinen bölgelerde yapılan seyahatlerin değeri, bu bölgeler hakkında toplanan güvenilir bilgilere bağlıdır, bu sebepten ötürü söz konusu eser bilimsel açıdan daha da değer kazanmaktadır.”³⁵

Eserin Paris’te yayımlanmasının hemen ardından bazı bölümleri “Rivista Europea” adlı İtalyan dergisinde yer almıştır. Eser hem Rus hem de yabancı bilim insanları tarafından klasik bir çalışma olarak değerlendirilmiş, 1886 yılında ünlü Rus bilim insanı İ. V. Muşketov, “Türkistan” adlı eserinde Levşin’in çalışmasından istifade etmekle birlikte eserle ilgili: “A. İ. Levşin’in eseri, o dönemin Kırgız bozkırları hakkındaki tüm bilgileri sunmaktadır. Ondan önce de sonra da A. İ. Levşin’in eserini gölgede bırakacak başka bir çalışma ortaya çıkmamıştır; bu eser hâlâ Kırgız-Kaysak bozkırları hakkında bilgi edinmek için en iyi kaynaktır” ifadelerini kullanmıştır.³⁶

Bilindiği gibi, “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri” adlı eser A. S. Puşkin tarafından da dikkatle incelenmiştir. Puşkin, Romanov Hanedanı’nın çöküş sürecini anlattığı “Pugaçev İsyanının Tarihi” adlı romanını, söz konusu eserden istifade ederek yazmıştır.³⁷ Kazak bilim insanı Ç. Ç. Velihanov, A. İ. Levşin’in Kazak halkının tarihinin ve kültürünün incelenmesine katkılarını takdirle değerlendirerek eserlerini “(Levşin’in) Orta Asya göçebelerinin tarihi üzerine yaptığı çalışmalarının bilim için her zaman değerli olacağı” görüşünü belirtmiştir.³⁸ Ç. Ç. Velihanov, bir başka eserinde Levşin’i

³⁴ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 563.

³⁵ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego”, 564.

³⁶ İ. V. Muşketov, *Turkestan, Geologičeskoye i Orfografičeskoye Opisanıye po Dannım, Sobrannım vo Vremya Putešestviya s 1874 po 1800 gg., T.1, Ç. 1* (Petrograd: 1915), 107.

³⁷ Şeyman, *Puşkin i Kirgizi*, 31.

³⁸ Ç. Ç. Velihanov, *Sobraniye Soçineniy T. II*. (Almatı: 1985), 63.

“Kazak halkının Herodot’u” olarak tanımlayarak kendisinden övgüyle bahsetmiştir.³⁹

A. İ. Levşin’in, Kazak bozkırlarına dair yaptığı bu önemli katkılar, sonraki bilimsel çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Nitekim söz konusu katkılarını farklı sahalarda da sürdürmüştür. Örneğin 1843 yılında yayımladığı “Bir Rus’un Pompei Gezileri” adlı çalışması Rus literatüründe Pompei harabelerinin sistematik incelemesine yönelik ilk girişimi temsil etmesi açısından son derece önemlidir.⁴⁰ Yazar, Pompei’i iki kez ziyaret etmiş, kazı alanlarını incelemiş, gözlemlerini arkeologların görüşleriyle karşılaştırarak edindiği bilgiler doğrultusunda söz konusu antik şehrin bir tasvirini sunmaya çalışmıştır. Kitapta kazılar neticesinde gün yüzüne çıkarılan bazı eserlerin resimleriyle birlikte Pompei’in orijinal yazıtlarına da yer verilmiştir.⁴¹

1845 yılında Rus Coğrafya Derneği’nin kurucularından biri olan A. İ. Levşin, derneğin kurulmasının ardından 1873 yılına kadar RCD Konsey üyeliği ve başkan yardımcılığı görevini yürütmüştür. Bilim insanları ve araştırmacılardan oluşan bu topluluk çerçevesinde A. İ. Levşin, önemli bilimsel programların geliştirilmesinde aktif rol oynamıştır. Aynı zamanda Rusya’nın Asya bölgelerinde gerçekleştirilen büyük ölçekli keşif gezilerinin öncülerinden biri olmuş, yetenekli Rus ve yabancı bilim insanlarının (C. Ritter, P. P. Semenov-Tyan-Şanskiy, P. İ. Köppen, K. M. Baer vd.) bilimsel çalışmalarının yayımlanmasına katkıda bulunmuştur.⁴²

1860 yılında kaleme aldığı otobiyografisi, 1885 yılında “Hayatımın Unutulmaz Anları. Notlar” adı ile yayımlanmıştır.⁴³ 1860-1868 yılları arasında kaleme alınan bu eser, Levşin’in, İçişleri Bakan Yardımcısı sıfatıyla 1861 Toprak Reformu’nun hazırlanmasına katkısını ele almaktadır.

XIX. yüzyılın 70’li yıllarında, “Kazak Halkının Herodot’u” seksen yaşına yaklaşmış olmasına rağmen, önceki yıllarda olduğu gibi, Rus biliminin gelişimine büyük ilgi göstermeye devam etmiştir. Uluslararası Londra Fuarı’nın organizasyon komitesinde ve VIII. Uluslararası İstatistik Kongresi’nin hazırlık komitesinde yoğun bir şekilde çalışmıştır. Ölümünden üç yıl önce, oryantalist V. V. Grigoryev’in daveti üzerine, 1876 yılında St. Petersburg’da düzenlenen III. Uluslararası Oryantalistler Kongresi’nde onur üyesi olarak yer almıştır.

A. İ. Levşin’in Rus bilimine katkısı Aleksandr Nevskiy dâhil, Beyaz Kartal, Aziz Vladimir, Aziz Anna ve Aziz Stanislav nişanları ile takdir edilmiştir. Bu ödüllerle birlikte A. İ. Levşin, Paris Coğrafya Derneği (1827), Güney Rusya İmparatorluk Tarım Derneği (1828), Paris Asya Derneği (1828), Danimarka

³⁹ Ç. Ç. Velihanov, *Sobraniye Soçineniy T. I.* (Almatı: 1984), 164.

⁴⁰ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 568; N. D. Çeçulin i M. G. Kurdyumov, “Levşin, Aleksey İrakliyeviç”, *Russkiy Biografiçeskiy Slovar, T. X.* (Sankt-Peterburg: İzd. İmperatorskim Russkim İstoriçeskim Obşestvom, 1914), 160.

⁴¹ A. İ. Levşin, *Progulki Russkogo v Pompei* (Sankt-Peterburg: 1843), 233.

⁴² Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 569-570.

⁴³ A. İ. Levşin, “Dostopamyatniye Minuti Moyey Jizni. Zapiski”, *Russkiy Arhiv* 5, (Moskva: Universitetskoy Tipografii, 1885).

Kraliyet Kuzey Antikacılar Derneği (1836), Odessa Tarih ve Eski Eserleri Sevenler Derneği (1839), İmparatorluk Serbest Ekonomi Topluluğu (1840), Moskova Tarım Topluluğu (1845) gibi pek çok Rus ve yabancı kuruluşun ve bilimsel topluluğun onur üyesi olarak kabul edilmiştir.⁴⁴ A. İ. Levşin’in bilimsel faaliyetleri Rusya Bilimler Akademisi tarafından da hak ettiği şekilde takdir edilerek 29 Aralık 1856’da akademi onur üyesi olarak seçilmiştir. Bunun yanı sıra, Harkov Üniversitesi’nin onursal üyeliği (1855), İmparatorluk Moskova Üniversitesi’nin altın madalyası (1855) ve 1852’deki Londra Dünya Sergisi’ne katılımı nedeniyle Kraliyet Londra Komisyonu tarafından verilen özel madalya ile ödüllendirilmiştir.⁴⁵

1870’lerin sonlarına doğru, A. İ. Levşin sağlık sorunları nedeniyle hem bilimsel faaliyetlerden hem de resmî görevinden tamamen uzaklaşmak zorunda kalmıştır. 16 Eylül 1879’da A. İ. Levşin, kızıyla birlikte yaşadığı Homutovka köyündeki mülkünde vefat etmiştir. Cenazesi Pojilino’ya taşınarak aile mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁶

Sonuç

Hem bilimsel katkılarıyla hem de devlet hizmetindeki etkinliğiyle dikkat çeken A. İ. Levşin, XIX. yüzyıl Rus İmparatorluğu’nun düşünce hayatında derin etkiye sahip çok yönlü bir entelektüel olarak karşımıza çıkmaktadır.

1816 yılında başlayan akademik yolculuğunun kısa sürede uluslararası bir üne ulaşmasında hiç şüphesiz Kazak halkı ve bozkırları üzerine yaptığı çalışmaların etkisi büyüktür. Özellikle 1832 yılında yayımlanan “Kırgız-Kazak veya Kırgız-Kaysak Orda ve Bozkırlarının Tasviri” adlı üç ciltlik eseri yalnızca Kazak tarihini ve etnografyasını değil aynı zamanda Rus oryantalizmini de bilimsel bir zemine taşıyan kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca söz konusu eser, etnografya ilminin bağımsız bir disiplin olarak gelişmesine de katkı sunmuştur. Eserin yayımlanmasından sonra “A. İ. Levşin” adının hem kendi dönemi için hem de sonraki dönemlerde “Kazak Halkının Herodot’u” unvanını alacak kadar güçlü bir ifadeyle anılması, söz konusu halkın tarihsel hafızasında ne kadar önemli bir yeri olduğunun kanıtıdır. Bu duruma etki eden sebeplerden biri de hiç şüphesiz A. İ. Levşin’in, yerli halkın dili, yaşam biçimi, gelenekleri, meşguliyetleri gibi hususları, Kazak hanlarıyla ve halkıyla kurduğu yakın temaslar sonucu bilimsel titizlikle gözlemlemesi ve objektif bir bakış açısıyla kaleme almasıdır. Diğer yandan A. İ. Levşin’in eserleri Rus İmparatorluğu’nun Türk halklarıyla kurduğu siyasi, idari ve kültürel ilişkilerin tarihi süreç içindeki gelişimini anlamamıza da olanak sağlamaktadır.

Bu anlamda A. İ. Levşin’in oryantalist yaklaşımını dönemin klasik oryantalist kalıplarından ayrı tutmamız gerekir. A. İ. Levşin, eserlerine konu olan

⁴⁴ Çeçulin i Kurdyumov, “Levşin, Aleksey İrakliyeviç”, 160.

⁴⁵ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 568

⁴⁶ Yerofeyeva, “A. İ. Levşin i yego Trud”, 571; N. İ. Moşna, “Jizn i Tvorçeskaya Deyatelnost A. İ. Levşina”, *Krayevedeniye* 4 (2002): 128-129.

yerli halkları egzotik ya da geri kalmış gibi basmakalıp ifadelerle tasvir etmek yerine, onların tarihi ve kültürel derinliklerini anlamaya çalışır. Bu açıdan değerlendirdiğimizde A. İ. Levşin'in oryantalizm anlayışı, döneminin tipik örneklerinden daha sofistikedir ve gözleme dayalıdır. Ancak bu durum elbette A. İ. Levşin'in ve çalışmalarının Rus sömürge politikasından tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla A. İ. Levşin, disiplinler arası bir metodolojiyi benimsemiş çok yönlü bir entelektüel olarak kendi döneminin hâkim ideolojisinin taşıyıcısı olarak okunmalıdır. Sadece Kazak tarihinin değil, XIX. yüzyıl tarih anlayışının metodolojik dönüşümüne de katkı sunan A. İ. Levşin, bu açıdan modern tarih yazımında hâlâ temel başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Bagaley, D. İ., N. F. Sumtsov, i V. P. Buzeskul. *Kratkiy Oçerk İstorii Harkovskogo Universiteta za Pervıye Sto Let Yego Suşestvovaniya (1805-1905)*, Harkov: 1906.
- Buzyan G. i O. Yurçenko. "Pereyaslav Svitli İnteresiv Mandrivnikiv ta Vçenih XIX, St." *Naukovi Zapiski NIEZ "Pereyaslav"* 17, no. 15 (2019): 18-39.
- Çeçulin, N. D. i M. G. Kurdyumov. "Levşin, Aleksey İrakliyeviç", *Russkiy Biografiçeskiy Slovar, T. X. (Sankt-Peterburg: İzd. İmperatorskim Russkim İstoriceşkim Obşestvom, 1914.*
- Doğan, O. "Abılay Han'ın Kazak Halkının Bağımsızlığı İçin Çin ve Çarlık Rusya Arasında Yürüttüğü Diplomatik İlişkiler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 97, no. 192, (2011): 65-92.
- Greçikova, Y., "Sovremennik Puşkina A. İ. Levşin i yego Kniga 'Opisanie Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey'." *Almanah Bibliofila* 17 (1985): 223-230.
- İzbasarova, G. B., "İstoriografiya Problemi İnkorporatsii Mladşego Juza Kazakov v Sostav Rossiyskoy İmperii (Dorevolutsionniy Period)", *Samarskiy Nauçny Vestnik, No: 4* (2016): 122-126.
- Levşin, V. A., i dr., *Rodoslovnaya Kniga Blagorodnih Dvoryan Levşinih. Moskva: Tip., A. Reşetnikova, 1791.*
- Levşin, V. A., *İstoriçeskoye Skazaniye Vıyezde, Voennih Podvigah i Rodoslovii Blagorodnih Dvoryan Levşinih. Moskva: Universitetskoy Tipografii, 1812.*
- Levşin, A. İ., *Pisma iz Malorossii. Harkov: 1816.*
- Levşin, A. İ., "Greki i Rimlyane na Poprişe Nauk i İskusstv", *Ukrainskiy Vestnik, 8, v. 7* (1817): 139-151.
- Levşin, A. İ., "Svidaniye s Hanom Menşoy Kirgiz-Kaysakskoy Ordı", *Vestnik Yevropı, 114, no. 21* (1820): 129-139.
- Levşin, A. İ., *İstoriçeskoye i Statistiçeskoye Obozreniye Uralskih Kazakov. Sankt-Peterburg: 1823.*
- Levşin, A. İ., "İzvestiye o Drevnem Tatarskom Gorode Sarayçike", *Severnıy Arhiv, 9* (1824): 179-190.

- Levşin, A. İ., “O Prosveşenii Kirgiz-Kaysakov”, Severniy Arhiv, 24 (1825): 313-332.
- Levşin, A. İ., “Ob İmeni Kirgiz-Kazakskogo Naroda i Otličii yego ot Podlinnih ili Dikih Kirgizov”, Moskovskiy Vestnik, no. 4 (1827): 432-451.
- Levchin, A. İ., Description des hordes et des steppes des Kirghiz-Kazaks ou Kirghiz-Kaissaks. Paris:1840.
- Levşin, A. İ., Progulki Russkogo v Pompei. Sankt-Peterburg: 1843.
- Levşin, A. İ., Na Pamyat Yubileya A. İ. Levşina. Sankt-Peterburg: Tip. Tovarişestva “Obşestvennaya Polza”, 1868.
- Levşin, A. İ., “Dostopamyatniye Minutı Moey Jizni. Zapiski”, Russkiy Arhiv 5 (Moskva: Universitetskoy Tipografii, 1885): 475-557.
- Lobanov-Rostovskiy, A. B., Russkaya Rodoslovnaya Kniga T. 1. Sankt-Peterburg: 1895.
- Moşna, N. İ., “Jizn i Tvorçeskaya Deyatelnost A. İ. Levşina”, Krayevedeniye, 4 (2002).
- Muşketov, İ. V., Turkestan, Geologičeskoye i Orfografičeskoye Opisaniye po Dannım, Sobrannım vo Vremya Puteşestviya s 1874 po 1800 gg., T.1, Ç. 1. Petrograd: 1915.
- Obşiy Gerbovnik Dvoryanskih Rodov Vserossiyskoy İmperii, Naçatıy v 1797 Godu, Ç. III. Sankt-Peterburg: 1799.
- Somov, O. M., “O Kirgiz-Kaysatskih, ili Kirgiz-Kazaçih Ordah”, Literaturnaya Gazeta, 2, T. III. (1831).
- Şeyman, L. A., “Levşin, Aleksey İrakliyeviç”, Kratkaya Literaturnaya Entsiklopediya, T. IV, (Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya, 1967), 89.
- Şeyman, L. A., Puşkin i Kirgizı. Kirgizskoye Uçebno-Pedagogičeskoye İzdatelstvo, Frunze: 1963.
- Velihanov, Ç. Ç., Sobraniye Soçineniy T. I. Almatı: 1984.
- Velihanov, Ç. Ç., Sobraniye Soçineniy T. II. Almatı: 1985.
- Yerofeyeva, İ. V. “A. İ. Levşin i yego Trud ‘Opisaniye Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey’”, A. İ. Levşin Opisaniye Kirgiz-Kazaçih, ili Kirgiz-Kaysatskih, Ord i Stepey, (Pod Obşey Redaktsiey Akademika M. K. Kozıbayeva) v knige 533-594. Almatı: Sanat, 1996.

Extended Abstract

Aleksei Iraklievich Levshin, who had an important place in the scientific and social intellectual life of Russia in the first half of the 19th century, was born in 1797 in the Tula Governorate of the Russian Empire to a dvoryan family. The origin of this family, known in Russia since the 14th century, dates back to the Swabian Count Suvol von Levenshtein, who fled from the persecution of Pope Urban V and first went to Riga and then to northwestern Russia. In Russian lands, the surname of the Swabian nobleman Levenshtein quickly acquired a new pronunciation and began to be pronounced as Levshin in Russian.

At the end of the 18th century and the beginning of the 19th century, the new enlightenment ideas that followed the capital spread to the provinces and included a wider provincial society in its orbit. The intellectual development of the young A. I. Levshin was first shaped by the influence of his relatives who could not stay away from the atmosphere of the period that affected the cultural world of the provincial Russian nobility. On the other hand, under the existing conditions, A. I. Levshin's parents tried to give their son a good education, trying to take into account his interests and the needs of the time. Within the framework of this aim, Alexei Iraklievich successfully graduated from the Voronezh Gymnasium and then entered the Kharkov University.

In 1816, A. I. Levshin successfully completed his education at the Kharkov University with a master's degree at the Faculty of Humanities. This success gave him the opportunity to work in the most prestigious state institutions of the country. Thanks to his academic title and personal connections, A. I. Levshin joined the Foreign Affairs Council in the spring of 1818. After the restructuring of the Foreign Affairs Council and the establishment of the Asian Department, the young bureaucrat was appointed to the staff of the Asian Department and was assigned as the assistant of V. F. Timkovsky, who carried out important duties related to Central Asian policy. This duty marked the beginning of A. I. Levshin's acquaintance with the history of the Central Asian peoples, especially the Kazakh steppes.

Spending considerable time in Kazakh yurts, Levshin acquired knowledge of the Kazakhs' lifestyle, culture and daily needs. Successfully combining his official duties with scientific research, A. I. Levshin prepared ethnographic sketches by annotating his observations, information gathered from local people and folkloric elements during his trips to Kazakh villages. He recorded everything he saw in his diaries and these notes were later enriched with citations from archival documents and scientific literature. After his difficult and long journeys, A. I. Levshin began to organize the materials he had collected and prepare them for publication upon his return to Orenburg.

While he was still a university student, A. I. Levshin traveled to Pereyaslav in the summer of 1815. During this trip, in 1816, he traveled around Ukrainian cities and villages and published his first scientific work, "Letters from

Little Russia”, which included the information he obtained and his personal impressions.

The following year, Levshin consolidated his literary success with his article titled “Greeks and Romans in the Fields Science and Art.” The work examines in detail the contributions of Greek and Roman cultures to science, art and philosophy.

In October 1820, based on the impressions he gained from his visit to the Kazakh steppes, A. I. Levshin prepared his first ethnographic article on the Kazakhs. This article was published under the title “Meeting with the Khan of the Little Kirghiz-Kaysak Horde”.

During his time in Orenburg, Levshin, who also researched the lands where the Ural Cossacks were located upon the instructions of the government, prepared a study called “A Historical and Statistical Study of the Ural Cossacks.” It is important because it is the first special research on the Ural Cossacks in the Russian scientific world.

In 1824, Levshin’s article titled “Information about the Ancient Tatar City of Saraychik” was published. This article contains a description of the ruins of Saraychik, the former capital of the Nogay Khanate in the 13th-16th centuries, and the author’s thoughts on when and under what conditions the city of Saraychik was founded.

A year after this study, A. I. Levshin’s article titled “On the Education of the Kirghiz-Kaysaks”, which would be included in the third volume of his three-volume work titled “Description of the Kirghiz-Kazak or Kirghiz-Kaysak Horde and Steppes”, was published.

A. I. Levshin’s official travels to Italy, France and Austria in 1826-1828 played an important role in the fruitful results of his work on the Kazakh people. During these travels, Levshin established personal contacts with foreign colleagues and introduced the main sections of his research. With the initiative of leading European orientalist A. P. Jobert and J. H. Klaproth, Levshin’s articles “On the Name of the Kirghiz-Kaysak People...”, “Geographical and Historical Description of the Syr Darya River” and some other writings were published in French journals. These publications brought the author great popularity among European orientalist. Levshin’s scientific achievements in the field of Central Asian history and ethnography were clearly recognized by his membership in the Paris Geographical Society at the end of 1827 and in the Paris Asiatic Society at the beginning of 1828.

A. I. Levshin’s three-volume work titled “Description of the Kirghiz-Kazakh or Kirghiz-Kaysak Horde and Steppes” was prepared in the context of the military, administrative and cultural expansion policies of the Russian Empire towards the Kazakh steppes. Levshin’s work is considered the first comprehensive work on the Kazakh people and has an important place in both Russian and world oriental studies.

As is known, the work titled “Description of the Kirghiz-Kazakh or Kirg-

hiz-Kaysak Horde and Steppes” was also carefully studied by A. S. Pushkin. Pushkin wrote his novel “The History of the Pugachev”, in which he narrated the process of the collapse of the Romanov Dynasty, by making use of the work in question. Kazakh scientist Sh. Sh. Walikhanov, appreciating A. I. Levshin’s contributions to the study of the history and culture of the Kazakh people, expressed the opinion that his works “will always be valuable for science”. In another work, Sh. Sh. Walikhanov praised Levshin, describing him as “the Herodotus of the Kazakh people”.

These important contributions of A. I. Levshin to the Kazakh steppes formed the basis of his later scientific studies. Indeed, he continued these contributions in different fields. For example, his work titled “A Russian’s Rambles in Pompeii” published in 1843 is extremely important in terms of representing the first attempt at a systematic study of the Pompeii ruins in Russian literature.

By the late 1870s, A. I. Levshin was forced to completely withdraw from both scientific activities and official duties due to health problems. On September 16, 1879, A. I. Levshin died in his estate in the village of Khomutovka, where he lived with his daughter. His body was moved to Pozhilino and buried in the family cemetery.